

YENİ SINIR KAPILARI ve IRAK EKONOMİSİ

Türkiye ve Irak arasındaki ticaret hacmi göz önüne alındığında tek gümrük kapısının yetersiz kaldığı görülmektedir.

Dr. Recep Yorulmaz

*Ekonomi Çalışmaları
Direktörü, ORSAM
AYBÜ Öğretim Üyesi*

Irak ekonomisine genel bir bakış yapılacak olursa, Tablo 1'den de görüleceği üzere; 4,102 dolarlık kişi başı GSYH ve %10,3'lük GSYH büyüme oranı ile son dönemde dikkat çekerken, %16,3'lük bütçe açığının milli gelire oranı (%3 Maastricht Kriteri'nin çok üzerinde) ve cari açık sorunu ile son dönemde kaydettiği ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği noktasında düşündürmektedir. Tablo 2'den de görüleceği üzere 2017 yılı GSYH büyüme oranı %-0,78 olarak gerçekleşmiştir. Bunların yanında, Dünya Bankası'nın 2018 yılı tahminine göre Irak, 2012 yılından bu yana ilk defa pozitif bütçe dengesi

sağlamış olacaktır. Bu tahmin Irak ekonomisi yönetiminde mali denge gözetiminde başarılı bir tablo ortaya koymaktadır.

Genel hatları itibari ile ülkenin ticaretini incelediğimizde; başlıca ticaret yaptığı ülkelerin Çin, Hindistan, Türkiye, Güney Kore ve ABD olduğu görülmektedir. Başlıca ihracat kalemleri; ham petrol ve petrol ürünleri, mineral yakıtlar ve damıtma

ürünleri olarak sayılabilirken, başlıca ithalat kalemlerinin ise makineler, elektrikli ve elektronik ürünler, motorlu taşıtlar ve gıda ürünleri olduğu görülmektedir. Özellikle gıda ürünleri ithalatında yüksek oranda Arjantin ve Brezilya gibi Latin Amerika ülkeleri ile ticari ilişkiler geliştiren diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerinin aksine, Irak, sınır komşusu olan Türkiye ile geniş bir ticaret hacmine sahiptir.

2003'te kurulan yeni sistemden sonra sağlanan politik istikrar sayesinde Irak'ın genelinden daha yüksek gelişmişlik seviyesine sahip İKBY'nin genel ekonomik durumuna bakıldığında, Türkiye ile Irak arasındaki ticaret hacmine sahip tek sınır kapısının buraya açılmasının da bu gelişmişlik seviyesinde etken olduğu söylenebilir. Bu bölgenin kişi başı GSYH'sinin Irak'ın geri kalanının iki katına varan bir seviyede olduğu görülmektedir. Bölgede 1999 yılında oluşturulan ve başarılı bir

Tablo 1. Irak Ekonomisi'ne Genel Bakış (2016 verileri)

GSYH (milyar \$)	156,3
Reel GSYH Büyüme Oranı (%)	10,3
Nüfus (milyon)	38,1
Nüfus artış hızı	2,87
Kişi başına GSYH (\$)	4102
İhracat (milyar \$)	44,6
İthalat (milyar \$)	43,2
İşsizlik oranı (%)	16
Uluslararası döviz rezervleri (milyar \$)	44,1
Dış borç (kamu)	68
Dış borç/GSYH (%)	43
Bütçe açığı/GSYH (%)	16,3
Enflasyon Oranı (%)	2,4

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa>

Tablo 1. Irak Ekonomisi'ne Genel Bakış (2016 verileri)

(10 ay)	2012	2013	2014	2015	2016	2017
İhracat	10,82	11,95	10,9	8,56	7,64	7,66
İthalat	0,15	0,15	0,27	0,3	0,84	1,48
Hacim	10,97	12,1	11,17	8,86	8,48	9,14
Denge	10,67	11,8	10,63	8,26	6,8	6,18

Kaynak: <http://www.mfa.gov.tr/irak-ekonomisi.tr.mfa>

altyapıya sahip özel ekonomik bölgeler ile sanayi istihdamı artırılmıştır.

Irak'ın bütçesi büyük oranda petrol satışından elde edilen gelirlerden oluşmaktadır. Bu bütçesi doğrultusunda ihtiyaç duyduğu gıda, elektronik giyim, sanayi ve diğer ürünleri komşularından ithal etmektedir. Tablo 2'den de görüleceği üzere; Irak ve Türkiye arasındaki ticaret hacmi 2013 yılında yaklaşık 12 milyar dolara erişerek tarihin en yüksek seviyesine çıkmıştır. 2014 yılında ise düşen petrol fiyatları ve IŞİD ile mücadele için savunma bütçesinin arttırılmasından dolayı ticaret hacmi düşüş göstermiştir. Ancak 2017 yılında IŞİD'e karşı askeri zaferin ilan edilmesi ile iki ülke arasındaki ticaret hacmi tekrar artışa geçmiştir. 2016 yılında, 2013'ten sonra en düşük seviyede gerçekleşen ticaret hacmi %25 artarak tekrar 10 milyar doların üzerine çıkmıştır.

Irak'ta yaşanan sosyal ve ekonomik krizlerin ekonomiye direkt etkileri makro ekonomik veriler ışığında açıkça görülmektedir. Dış Ekonomik İlişkiler Kurulu (DEİK) verilerine göre, Irak'ın Türkiye'den ithal ettiği ürünlere baktığımızda ağırlıklı olarak gıda ürünlerinin

tercih edildiği görülmektedir. Bu ürünler; ayçiçeği ve pamuk tohumu yağları, mücevherat ve aksamı, buğday unu, demir veya alaşimsız çelikten çubuklar ve kanatlı hayvan ürünleri şeklinde sıralanmaktadır. Türkiye'ye ihraç ettiği ürünler ise altın (işlenmemiş), petrol yağları, plastikten döküntü, kalıntı ve hurdalar şeklinde sıralanmaktadır. Bunların yanında, Irak ile Türkiye arasındaki ikili işbirliği mekanizmalarına bakıldığında başlıcaları 'Karma Ekonomik Komisyon', 'İş Konseyi' ve 'Kara Ulaştırması Karma Komisyonu (KUKK)' olarak sıralanabilmektedir.

Ovaköy Sınır Kapısı

Irak, 378 kilometrelik sınırı olan Türkiye ile sadece bir adet sınır kapısına sahiptir. İran, hem Irak Merkezi Hükümeti hem de Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi (IKBY) ile sınır kapılarına sahiptir. Irak Merkezi Hükümeti ile, Basra vilayetinin doğusunda Şelemçe, Misan vilayetinde eş-Şib, Vasit vilayetinde Zarbatiye, Diyala vilayetinde Somer ve Münduriye sınır kapılarına sahiptir. IKBY ile ise aralarında; Süleymaniye vilayetinde Pervezhan, Başmak, Seyranbend (sadece insan geçişi için kullanılmaktadır) ile Erbil vilayetinde

Hacı Omeran olmak üzere 4 sınır kapısı bulunmaktadır (Grafik 1). Bu sınır kapılarının hepsi uluslararası standartta ve birçoğu hem ticari geçişler hem de yolcu geçişleri için kullanılmaktadır.

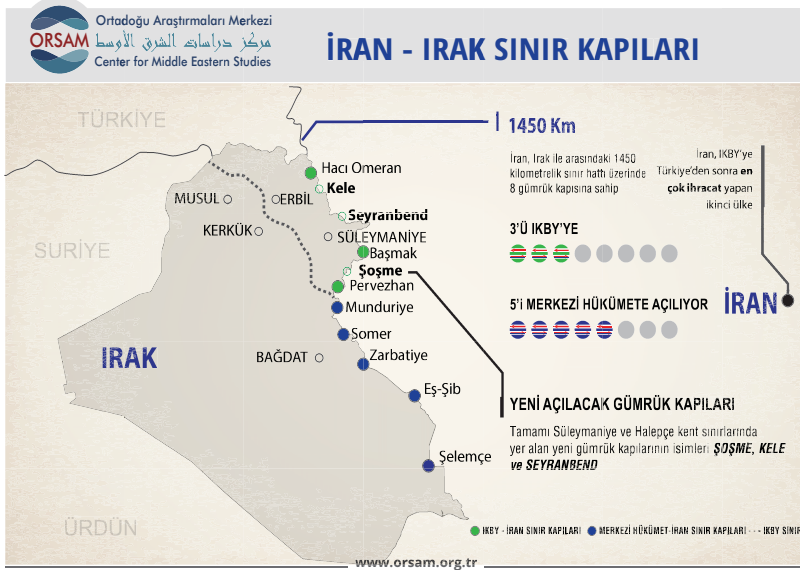
Sadece iki sınır kapısına sahip olduğu Türkiye ile en önemli ve yoğunluğun en fazla olduğu ticaret noktası Habur-İbrahim Halil Sınır Kapısı'dır. Bunun yanında, Hakkarî'nin Çukurca ilçesi ile Duhok'un Kani Masi kasabası arasında yer alan Üzümlü Sınır Kapısı da iki ülke arasındaki ticaretin geçiş noktası olarak yer almaktadır. Üzümlü gümrük kapısı, güvenlik ve coğrafi zorluklar dolayısıyla ticari geçişlere uygun değildir. Böylece, Türkiye'nin Irak ile ticari faaliyetlere müsait ve stratejik konuma haiz tek kapısı olarak Habur görünmektedir. Türkiye-Irak sınır kapılarının detaylı analizlere muhtaç en önemli özelliği her iki kapının da Irak merkezi hükümetine değil de IKBY'ye açılıyor olmasıdır.

Türkiye ve Irak arasındaki ticaret hacmi göz önüne alındığı takdirde tek gümrük kapısının yetersiz kaldığı görülmektedir. Habur-İbrahim Halil Sınır Kapısı üzerinden Türkiye'den Irak'a giriş yapan ürünler, Duhok'ta gümrük işlemleri yapıldıktan ve gümrük vergisi alındıktan sonra, Bağdat yakınlarında merkezi hükümet tarafından yeniden gümrük işlemlerine maruz bırakılarak ikinci kez vergilendirilmektedir. Bu nedenle ürünlerin fiyatı güneye doğru gittikçe artmaktadır. IKBY federal gümrük yasalarını kabul ederek Bağdat'ın belirlediği gümrük vergisini tahsil etse bile ikinci bir sınır kapısı

Grafik 1. Irak'ın İran ve Türkiye'ye Açılan Kapıları

Grafik 2 Irak-İran Sınır Kapıları

Irak'ın farklı bölgelerine Türk ürünlerinin ulaşmasına yardımcı olacaktır. Türk ürünleri Irak halkı tarafından öncelikli olarak tercih edilmesine rağmen artan fiyatlar Iraklı tüketiciyi olumsuz etkilemektedir.

Yeni sınır kapısının İKBY sınırlarına açılmayarak direkt olarak mer-

kezi hükümetin kontrolü altında bulunan bölgelere erişmesi beklenmektedir. Bu nedenle sınır kapısının Fişhabur Bölgesi üzerinden Ninova vilayetine açılması düşünülmektedir. Sınır kapısının Fişhabur, Şeyhan, Zummar üzerinden Telafer'e oradan da Irak'ın geri kalanına ulaşması

beklenmektedir. Doğrudan Merkezi Hükümet kontrolünde bulunan bölgeye açılacak bu güzergah ile Türk ürünleri Iraklı tüketicilere doğrudan ulaşacaktır. Zummar Nahiyesi çoğunlukla Arap ve Kürtlerden oluşmaktadır. Zummar'da fiilen peşmerge kontrolü olmasına rağmen yönetim olarak Ninova Vilayeti'ne dolayısıyla federal hükümete bağlıdır.

Ovaköy sınır kapısı ile Türk ürünleri, İKBY tarafından gümrük vergisi alınmadan güneye ulaşabilecektir. Bunun sonucunda Türk ürünlerinin rekabet gücü artacaktır. İkinci bir sınır kapısından Türk ürünlerinin Irak'a giriş yapması Irak'taki Türk ürünlerinin çeşitlenmesine ve Türk ürünlerinin fiyatlarının düşmesine de neden olacaktır. Bundan dolayı, Iraklı tüketiciler Türk ürünlerine daha düşük ücretler ödeyerek ulaşabilecektir. Son tahlilde, Türkiye ve Irak arasındaki yeni bir sınır kapısı ticaret hacmini arttırması beklenmektedir.

Irak-İran İlişkileri

Irak'ın bir diğer komşusu olan İran ile yaklaşık 1.458 kilometre sınıra ve hem Irak merkezi hükümeti hem de İKBY'ye açılmak suretiyle 9 sınır kapısına sahiptir. Grafik 2'den de görüleceği üzere, Irak Merkezi Hükümeti ile, Basra vilayetinin doğusunda Şelemçe, Misan vilayetinde eş-Şib, Vasit vilayetinde Zarbatiye, Diyala vilayetinde Somer ve Munduriye sınır kapılarına sahiptir. İKBY ile ise aralarında; Süleymaniye vilayetinde Pervezhan, Başmak, Seyranbend (sadece insan geçişi için kullanılmaktadır) ile Erbil vilayetinde

Hacı Omeran olmak üzere 4 sınır kapısı bulunmaktadır. Bu sınır kapılarının hepsi uluslararası standartta ve birçoğu hem ticari geçişler hem de yolcu geçişleri için kullanılmaktadır.

IKBY, Türkiye'den sonra en çok ihracatını sınır komşusu İran'a yapmaktadır. İran'da dolar kurunun yüksek olması dolayısıyla ürünlerin ucuzluğu ve çok sayıdaki gümrük kapısının getirdiği ticari hareketlilik bölgeye ticari ilgiyi artırmaktadır. İhracat verilerine bakıldığında bölgede yaşanan siyasi krizlerin etkisinin direkt olarak ticaret hacmine etki ettiği görülmektedir. İran, 2014 yılında IKBY'ye 8 milyar dolarlık ihracat yapmışken 2017 yılına gelindiğinde bu rakamın 5 milyar dolara gerilediği görülmektedir.

IKBY'nin 25 Eylül tarihinde düzenlediği gayrimişru referandum nedeniyle zayıflayan Erbil-Tahran ilişkileri, IKBY Başbakanı Neçirvan Barzani'nin 21 Ocak tarihinde düzenlediği üst düzey Tahran ziyaretiyle normalleşmeye başlamıştır. Barzani'nin Tahran ziyareti sonrası ilişkilerin normalleşmesi ve ticari ilişkilerin güçlendirilmesi kararı alınmıştır. Bu doğrultuda, IKBY ve İran arasındaki ticari ilişkilerin güçlendirilmesi adına son dönemde sekteye uğrayan ikili ticaretin aktif hale getirilip artırılması ve geçmiş kayıpların telafisi için mevcut gümrük kapısı sayısının iki katına çıkarılması planlanmıştır. Böylece, iki bölge arasında 3 olan gümrük kapısı sayısının 6'ya çıkarılması gündeme gelmiştir. Burada değinilmesi gereken bir diğer önemli nokta, açıl-

ması planlanan gümrük kapılarının hali hazırda bölge halkı tarafından uzun yıllardır gayri resmi geçiş noktası olarak kullanılıyor olmasıdır.

Ancak, bu doğal sınır kapılarının ticari faaliyetler için yük araçlarının geçişine uygun olmadığı bilinmektedir. Açılması planlanan gümrük kapıları Süleymaniye ve Halepçe şehirlerinin sınırları içerisinde yer almaktadır. İsimleri ise, Süleymaniye kent merkezinin kuzeyinde yer alan Kaladze ilçesindeki Kele Gümrük Kapısı, Halepçe kentine bağlı Tavile kasabesindeki Şoşme Gümrük Kapısı ve son olarak Süleymaniye şehrinin doğusunda yer alan Pencvin ilçesindeki Seyranbend Gümrük Kapısıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Türkiye ve Irak arasında ikinci bir sınır kapısı açılması konusu 1980'li yıllardan beri iki ülkenin gündemini meşgul etmektedir. Buna rağmen çeşitli sebeplerle yeni sınır kapısı henüz açılmamıştır. IKBY'de gerçekleştirilen referandum sonrasında ise tartışmalar tekrardan hareketlenmiştir. Ancak Irak'ta 12 Mayıs 2018'de yapılan genel seçimlerin ardından kurulan yeni hükümetin yeni sınır kapısı konusunda takınacağı tavır henüz netlik kazanmamıştır. Son günlerde patlak veren toplumsal olaylar dolayısıyla bu konuda atılacak adımlar hala belirsizliğini korumaktadır. Türkiye ile Irak arasında gerçekleşecek yeni sınır kapısı görüşmelerini Bağdat-Erbil ilişkileri de etkileyecektir. Bağdat ve Erbil ilişkilerinin hızlı bir şekilde normalleşmesi IKBY'nin ikinci bir sınır

kapısı açılmasına engel olmasına imkan verebilecektir. Öte yandan, sınırın İran tarafına bakıldığında, mevcut ticari hacmin geliştirilmesi ve özellikle IKBY'deki olaylı referandum sonrasında ilişkileri normalleştirmek ve bölgede söz sahibi olabilmek adına mevcut sınır kapılarının iki katına çıkarılması planı gündeme gelmiştir. Bu yeni politika ile İran, hem son yıllarda düşen bölge ile olan ticaret hacmini yükseltmek hem de bölgede yeniden söz sahibi olmak amacını gütmektedir. Ancak, Irak'ta seçim sonrası kurulan yeni hükümet ve seçim sonrasında devam eden toplumsal olayların geldiği son noktada oluşan siyasi belirsizliklerin bu analizde bahsi geçen konulara etkisinin ne olacağı henüz netlik kazanmamıştır.

Irak'ın tümü üzerinde hem ticari hem de siyasi nüfuzunu artırmayı

planlayan İran'ın bölgede belirleyici güç olma politikasını devam ettirdiği görülmektedir. Irak'ın ithalat oranlarına bakıldığında, ticari hareketliliğe sahip tek sınır kapısı olmasına rağmen birinci sırada Türkiye'nin yer alması İran'ın bu noktada attığı adımı bölge ticaretine hakimiyet açısından önemli kılmaktadır. İki bölge arasında yaşanan siyasi kriz dönemlerinde dahi sınır ticaretinin devam ettirilmiş olması IKBY bölgesinin İran için ne derece önemli olduğunun göstergesidir. Özellikle olaylı referanduma tepki olarak Tahran yönetiminin sınır kapılarını kapatma kararı almasına karşın; bu karar Erbil kentine bağlı Hacı Omeran-Temerçin ile Süleymaniye kentine bağlı Başmak, Seyranbend ve Pervezhan kapılarını geçici olarak kapsamış, diğer kapılardaki faaliyetler ticari geçişler dahil olmak üzere aynı şekilde devam etmiştir.